i grottan fanns flera tusen år gamla vinkärl

världens första vin jästes i armenien

av *RICHARD HOLMGREN*

Den bördiga Arpadalen i Armenien med Arenigrottan längst till vänster i bilden.
foto: ARCDOC

Den kallas för Fågelgrottan, eller Areni-1, och är en bland flera grottor i ett större komplex kring byn Areni i Armenien. Sedan 2007 har denna utgrävningsplats uppvisat både spektakulära bevaringsförhållanden, unika föremål och forna aktiviteter. Grottan tar oss över 6000 år tillbaka i tiden och har bidragit med flera kategorier av ”världens äldsta”, till exempel världens äldsta kända vintillverkning.

foto: ARCDOC

Efter att ha färdats i sydlig riktning, längs med den storslagna vyn av berget Ararat, når man snart den armeniska provinsen Vayots Dzor. Genom att vidare följa en av Sidenvägens gamla transportleder, genom floden Arpas bördiga dalgång, kantas snart vägen av lummiga trädgårdar och druvor på stock. Endast ett stenkast från platsen lär den bibliske Noa ha planterat den första vingården efter det att arken strandat på Ararats sluttningar. Hur allt detta gick till kan göra den bästa av arkeologer gråhårig, men Gamla Testamentets författare var tydligen väl förtrogna med de traditioner som legat begravda i trakten fram till utgrävningarna år 2007.

Längs med floddalens branta klippsluttningar, i en grotta, har nämligen världens idag äldsta kända vinframställning kommit i dagen.

Här återfinns druvkärnor och andra organiska rester samt kärl, som vittnar om både beredning och jäsning av vin - det vill säga att pressa druvor och låta saften rinna ned i ett jäskar. Grottans jämna medeltemperatur har vidare varit bra för att lagra vin, men även utmärkt för att konservera vardagssysslor från mitten av femte årtusendet f.v.t.,

Grottans inre med rituella begravningskärl i förgrunden.
foto: ARCDOC

Osteologen Levon Aghekyan och arkeologen Lusine Margaryan arbetar i grottans djupaste schakt.
foto: ARCDOC

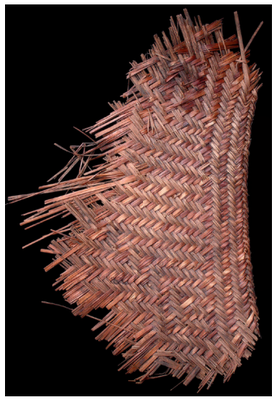

I grottan påträffades flera välbevarade flätverk. Kanske vissa har använts som korgar för vindruvor.
foto: ARCDOC

den så kallade kopparstenåldern. Utgrävningsplatsen är en unik arkeologisk upplevelse. Första gången man som arkeolog kommer i kontakt med grottan och dess fynd så häpnar man – inte minst genom den gåtfulla atmosfär som grottans innersta förmedlar. Detta var säkerligen även en viktig faktor för de forna religiösa aktiviteter som ägde rum på platsen. En dags arbete i grottan är mycket kännbart, då det kan vara besvärande för

foto: Areni-1 Projekt/ARCDOC

foto: Areni-1 Projekt/ARCDOC

Överst världens äldst bevarade lädersko med färskt skohö. Skon har daterats till 3500 år f.v.t. Kanske har den tillhört en vintrampare i grottan.

I ett av de framgrävda lerkärlen i grottan Areni-1 påträffades skallarna av tre yngre individer. Fyndsammanhanget gör att arkeologerna tror att de hänför sig till någon form av rit.

både luftvägar och den allmänna hälsan i ett ofta kyligt klimat. För fermentering av kolhydrater till etanol var dock situationen ypperlig. I dagligt språkbruk menas då t.ex. jäsning av druvsaft till en alkoholhaltig dryck – alltså vin. Detta var en innovation som uppstod under övergången från den äldre- till den yngre stenåldern. Det fanns flera födoämnen som kunde jäsas till alkohol, även om man oftast talar om jäsning av spannmål till öl och druvsaft till vin. Vi tänker då på druvan *Vitus vinifera*, vilken fortfarande används vid vinframställning. Att finna en så tidig tillverkningsplats för denna process och inte minst användandet av odlade druvor, istället för vilda, är däremot minst sagt unikt. Att vintillverkningen var så pass utvecklad redan vid denna tid, ger vid handen att denna teknologi sannolikt är mycket äldre än så.

Utgrävningsledaren Boris Gasparyan kände sedan gammalt till grottan men det var först under 2007 som man på allvar insåg platsens speciella tillgångar. Detta lade grunden till en armenisk-irländsk expedition som inledningsvis tog upp schakt framför grottan. Det var där som en av arkeologerna, Diana Zardaryan, även fann världens äldsta bevarade lädersko, från år 3500 f.v.t. Det kan vara frestande att tänka sig att någon tagit av sig skorna inför uppgiften att trampa vin inne i grottan. Men i detta fall var det 600 år för sent och bronsåldern var redan på ingång, men sannolikt inte med mindre vinproduktion. Faktum är att Areni-1 även har tidigarelagt bronsåldern genom ett flertal fynd av olika metallknivar. Att organiskt material som läder, tyger och korgar finns kvar utanför grottan, beror på flera lager av ansamlade getexkrementer. Dessa har nämligen avvärjt svampangrepp på det organiska materialet och utgrävningens paleobotaniker, Tamara Bagoyan, har således kunnat identifiera fröer och kärnor från mer än ett trettiotal olika frukter samt ett flertal olika spannmålssorter.

Sedan 6000 år tillbaka verkar grottan ha fungerat både som boplats, hägn för boskap och för livsmedelsförvaring, men även som plats för påtagliga rituella aktiviteter. Några meter från vinframställningsplatsen finns nämligen ett flertal större lerkärl innehållande skallarna av tre yngre individer. I sammanhanget återfanns även ett mindre kärl tillverkat av horn samt bevarad mänsklig hjärnvävnad vilket gör den till den äldst bevarade i sin kategori.

Nya kol 14-dateringar visar även att de flätverk som omgav kranierna hade långt senare dateringar än skallarna i sig. Detta talar för att man haft tillgång till och på något sätt använts sig av benmaterialet vid upprepade tillfällen. Från årets utgrävning var det dessutom uppenbart att ett flertal andra kärl, med matrester från kopparstenåldern, medvetet verkar ha krossats med diskformade stenar under ceremoniella omständigheter. Fenomenet att krossa kärl i rituellt syfte är inte ovanligt under senare perioder men spridda benrester av vuxna individer i samma lager, ger spännande tolkningsaspekter på tidig föreställningsvärld och praxis. Det är ännu för tidigt att säga om vinet som framställdes inne i grottan, uteslutande användes i rituella sammanhang. Men om man tillfälligt tillåter sig att göra ett avhopp från devisen i Uppsala Universitetshus, det att tänka fritt och nödvändigtvis inte rätt, så kan grottan mycket väl ha representerat fruktbarhetsgudinnans underjordiska domäner. En plats som krävde ständiga offer för att det gudomligt livsbejakande och ömsesidiga maskineriet av givande och tagande aldrig skulle sättas ur spel.

Richard Holmgren är klassisk arkeolog och har arbetat med utgrävningarna i Areni-1.

Richard Homgren kommer att vara guide på den resa till Armenien som Populär Arkeologi planerar till i maj nästa år. Då kommer vi bl.a. att besöka grottan Areni-1. *Se sidan 39.*

Richard Holmgren vid den 6000 år gamla vinframställningsplatsen.

foto: Lusine Margaryan

Följ med Populär Arkeologi till Armenien i maj! Läs om resan på sidan 39.

BÖCKER

Stenålder i norra Bohuslän

- med arkeologiska undersökningar för E6 som grund

Glenn Johansson, Gundela Lindman, Betty-Ann Munkenberg

Riksantikvarieämbetet

Medeltida byggmästare i Norden

Jan Svanberg

Signum

När de gamla gudarna dog

Grekiskt och kristet på väg mot senantiken

Lars Rydbeck

Sekel bokförlag

Psykoanalysens fader Sigmund Freud hade vid sidan av sitt arbete två passioner i nu nämnd ordning: rökning och arkeologi. Utforskandet av det omedvetna jämförde han med en arkeologisk utgrävning och var själv en stor samlare av föremål från antiken. Med ett fast grepp och stor glädje lotsar Freud läsaren i sin tolkning av Jensens Gradiva. Det faktum att psykoanalytiker vid den här tiden analyserade litterära passioner som verkliga patienter har senare starkt ifrågasatts. Huvudpersonen i boken är en arkeolog som förälskat sig i en basrelief av en kvinna påträffad i Rom, varefter han inhandlar en gipskopia av densamma, vilken han hänger på sitt arbetsrum.

Kvinnan kallar han Gradiva vilket betyder *kvinnan som träder fram*, hon som går så ovanligt vackert med ena foten vertikalt mot marken. Full av känslor och fantasier beger sig arkeologen till Pompeji där han föreställer sig Gradivas undergång år 79 e.v.t. vid Vesuvius utbrott. På plats tycker han sig möta sin Gradiva återuppstånden. Men kvinnan han ser med den vackra gången är ingen fantasi utan helt enkelt hans granne och barndomskamrat, som han alltid tyckt så mycket om. Men känslorna har fram till nu förblivit omedvetna.

I sin tolkning av Gradiva lanserade Freud sin tes om det bortträngda. Artikeln publicerades 1907 med

Annika Nordin